

Sygn. akt II AKa 156/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 17 września 2015 roku

Sąd Apelacyjny w Krakowie w II Wydziale Karnym w składzie:

Przewodniczący:	SSA Andrzej Solarz
Sędziowie:	SSA Barbara Nita-Światłowska (spr.) SSO Wojciech Domański (del.)
Protokolant:	st. sekr. sądowy Barbara Bolek

przy udziale Prokuratora Prokuratury Apelacyjnej Barbary Jasińskiej

po rozpoznaniu w dniu 17 września 2015 roku sprawy

B. M. i A. M.

o odszkodowanie za areszt

apelacji pełnomocnika wnioskodawczyń

od wyroku Sądu Okręgowego w Kielcach z dnia 23 kwietnia 2015 roku sygn. akt III Ko 427/14

utrzymuje w mocy zaskarżony wyrok, a kosztami postępowania obciąża Skarb Państwa.

SSO Wojciech Domański SSA Andrzej Solarz SSA Barbara Nita-Światłowska

Sygn. II AKa 156/15

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 23 kwietnia 2015 r., sygn. III Ko 427/14 Sąd Okręgowy w Kielcach oddalił wniosek A. M. oraz B. M. o zasądzenie na ich rzecz, na podstawie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k., odszkodowania z tytułu szkody poniesionej w związku z tymczasowym aresztowaniem ich matki – D. M.. Stwierdził nadto, że koszty postępowania w sprawie ponosi Skarb Państwa.

Wnioskiem, oddalonym wskazanym powyżej wyrokiem, wnioskodawczynie dochodziły odszkodowania, którego wysokość określiły na 175 000 zł, w wypadku A. M. oraz 125 000 zł, w wypadku B. M.. Uzasadniając zgłoszone żądanie wnioskodawczynie podniosły, że wobec D. M., od 16 lutego 2006 roku do 25 września 2006 roku, stosowano tymczasowe aresztowanie w związku z zarzuconym jej przestępstwa zabójstwa w formie sprawstwa kierowniczego jej byłego męża K. M.. Wnioskodawczynie wskazały, że podczas pobytu w areszcie, 23 września 2006 roku, D. M. doznała zawału mięśnia sercowego i po przewiezieniu do szpitala, 30 września 2006 roku, zmarła. Podkreśliły przy tym, że Sąd Okręgowy w Kielcach, rozpoznający sprawę pozostałych oskarżonych o popełnienie przestępstwa, w związku z którym D. M. była tymczasowo aresztowana, w uzasadnieniu wyroku wydanego w sprawie dotyczącej tamtych osób

(postępowanie w tamtej sprawie toczyło się przed Sądem Okręgowym w Kielcach pod sygn. III K 69/09), podważył także udział D. M. w zabójstwie jej byłego męża. Zdaniem wnioskodawczyni oznacza to, że tymczasowe aresztowanie ich matki było niewątpliwie niesłuszne. Wniosły wobec tego o zasądzenie na ich rzecz wskazanych powyżej kwot tytułem odszkodowania, podając, że na ich wysokość, w wypadku A. M. złożyły się:

- 1/2 kosztów utrzymania domu położnego w B. przy ul. (...) – 13.590 zł,
- 1/2 kosztów utrzymania domu położnego w B. przy ul. (...) – 5.940 zł,
- 1/2 kosztów wynajmu kantoru – 6.368,40 zł,
- 1/2 kosztów usług prawnych - 30.000 zł,
- 1/2 kosztów usług detektywistycznych – 2.500 zł,
- 1/2 kosztów utrzymania D. M. w areszcie – 5.083,24 zł,
- koszty związane z bulimią A. M. – 13.500 zł,
- codzienne utrzymanie A. M. – 81.000 zł,
- koszt wakacji – 15.000 zł,

a na kwotę dochodzoną na rzecz B. M.:

- 1/2 kosztów utrzymania domu położnego w B. przy ul. (...) – 13.590 zł,
- 1/2 kosztów utrzymania domu położnego w B. przy ul. (...) – 5.940 zł,
- 1/2 kosztów wynajmu kantoru – 6.368,40 zł,
- 1/2 kosztów usług prawnych - 30.000 zł,
- 1/2 kosztów usług detektywistycznych – 2.500 zł,
- 1/2 kosztów utrzymania D. M. w areszcie – 5.083,24 zł,
- codzienne utrzymanie B. M. – 81.000 zł,
- koszt wakacji – 15.000 zł.

Kwota utrzymania D. M. w areszcie śledczym została przez wnioskodawczynię ustalona za okres, kiedy rzeczywiście stosowano środek zapobiegawczy, natomiast koszty usług detektywistycznych i prawnych oraz koszty związane z bulimią – zgodnie z poniesionymi wydatkami.

Z kolei koszty cykliczne, związane z utrzymaniem, zostały naliczone za okres od stycznia 2006 roku do czerwca 2007 roku, tj. za okres 18 miesięcy. W tym zakresie wnioskodawczynię podniosły, że nie można tu opierać się na okresie, kiedy tymczasowe aresztowanie było faktycznie stosowane, skoro uchylono je z uwagi na stan zdrowia D. M.. Ich zdaniem należy tu zastosować analogię do sytuacji P. P., oskarżonego we wspomnianej powyżej sprawie o sygn. III K 69/09, który został prawomocnie uniewinniony, a któremu uchylono tymczasowe aresztowanie w czerwcu 2007 roku. Materiał dowodowy dotyczący obojga oskarżonych był bardzo podobny i podlegał zbliżonej ocenie. Zdaniem wnioskodawczyni, niemal z pewnością, gdyby nie śmierć D. M., również w stosunku do niej tymczasowe aresztowanie trwałoby do wskazanej powyżej daty.

Z uzasadnienia zaskarżonego wyroku wynika, że w postępowaniu przed Sądem I instancji prokurator wniósł o oddalenie wniosku; podniósł, że roszczenie uległo przedawnieniu, a nadto, iż nie można przyjąć że stosowane wobec

D. M. tymczasowe aresztowanie było oczywiście niesłuszne. Prokurator zarzucił także, że po stronie wnioskodawczyń nie wystąpiła szkoda.

Sąd I instancji przyjął, że wnioskodawczynie są legitymowane do wystąpienia z wnioskiem o odszkodowanie na podstawie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k., bo zmarła D. M. była zobowiązana z mocy ustawy dołożenia na utrzymanie swoich córek, które co prawda były już pełnoletnie, ale nadal uczyły się. W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku podkreślono, że w czasie, kiedy D. M. była tymczasowo aresztowana żadna z wnioskodawczyń nie była samodzielna finansowo, a w szczególności żadna z nich nie uzyskiwała dochodów.

Czyniąc ustalenie, co do tego, czy tymczasowe aresztowanie D. M. było niewątpliwie niesłuszne Sąd Okręgowy stwierdził, że w wypadku matki wnioskodawczyń nie doszło do naruszenia przepisów postępowania odnoszących się do tymczasowego aresztowania; zarówno przy stosowaniu tego środka zapobiegawczego jak i przy jego przedłużaniu za każdym razem występowała przesłanka ogólna tymczasowego aresztowania (art. 249 § 1 k.p.k.), bo zgromadzone dowody wskazywały na duże prawdopodobieństwo, że D. M. dopuściła się popełnienia zarzucanego jej czynu (w tym kontekście Sąd I instancji nawiązał do materiału dowodowego, który stanowił postawę decyzji procesowych o zastosowaniu, a następnie o przedłużaniu wobec niej tymczasowego aresztowania), a nadto były spełnione przesłanki szczególne, warunkujące dopuszczalność stosowania tego środka zapobiegawczego, bo D. M. groziła surowa kara, a nadto realna była obawa, że przebywając na wolności będzie próbowała w bezprawny sposób wpływać na zeznania świadków. W tym kontekście w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia podkreślono, że w sprawie dotyczącej D. M. pierwszoinstancyjne postanowienia sądów były poddawane kontroli instancyjnej, przy czym sądy odwoławcze, nie znajdując podstaw do kwestionowania zaskarżonych orzeczeń, utrzymywały je w mocy. Nawiązując do standardów, jakie zostały zachowane przy stosowaniu tymczasowego aresztowania wobec D. M., Sąd I instancji stwierdził następnie, że stosując ten środek zapobiegawczy właściwe sądy nie dopuściły się uchybień procesowych, w szczególności nie naruszono uregulowań wynikających z art. 250, art. 253, art. 257, art. 259, art. 260 oraz 263 k.p.k., a zatem w sprawie dotyczącej D. M. nie doszło do niewątpliwego naruszenia przepisów rozdziału 28 Kodeksu postępowania karnego. W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku podkreślono nadto, że końcowe orzeczenie, które zapadło w sprawie D. M., także nie uprawnia do formułowania wniosku, że jej tymczasowe aresztowanie było niewątpliwie niesłuszne, bo toczące się przeciwko niej postępowanie zostało umorzone z powodu śmierci oskarżonej na podstawie art. 17 § 1 pkt 5 k.p.k. Mając to na uwadze Sąd I instancji poddał analizie całokształt okoliczności sprawy i w ich kontekście, w szczególności w nawiązaniu do materiału dowodowego, który został zgromadzony w sprawie, stwierdził, że nie sposób przyjąć, że D. M. dopuściła się przestępstwa na szkodę swojego byłego męża. W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku podkreślono, że to ustalenie, poczynione przez Sąd Okręgowy wyłącznie w celu zbadania przesłanek warunkujących ewentualną odpowiedzialność odszkodowawczą Skarbu Państwa w zawisłej przed nim sprawie, znajdują potwierdzenie także w wyroku Sądu Okręgowego w Kielcach z 21 kwietnia 2011 roku, sygn. III K 69/09. Uznając, że D. M. w związku ze stosowanym wobec niej tymczasowym aresztowaniem doznała dolegliwość, której nie powinna była doświadczyć, Sąd I instancji stwierdził, iż tym samym stosowany wobec niej środek zapobiegawczy był niewątpliwie niesłuszny, co stanowi podstawę do uznania odpowiedzialności Skarbu Państwa na podstawie zasady ryzyka w związku ze stosowanym niewątpliwie niesłusznym tymczasowym aresztowaniem.

Orzekając o oddaleniu wniosku B. M. i A. M. Sąd Okręgowy stwierdził, że w wypadku wnioskodawczyń, których roszczenie odszkodowawcze zostało sformułowane na podstawie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k., nie została spełniona ta przesłanka warunkująca możliwość skutecznego dochodzenia odszkodowania, która wymaga wykazania, że wskutek niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania utraciły one utrzymanie należne im z mocy ustawy od matki – D. M.. Sąd Okręgowy stwierdził, że w wypadku wnioskodawczyń ta przesłanka nie została spełniona, bo w sprawie ustalono (jest to okoliczność bezsporna), że D. M., będąc pozbawioną wolności w związku z tymczasowym aresztowaniem, pozostawiła do dyspozycji córek środki finansowe w wysokości około 300 000 zł. Z tej sumy korzystały jej córki przez okres stosowania tymczasowego aresztowania, co pozwoliło na zabezpieczenie ich potrzeb finansowych na takim poziomie, jak przed zastosowaniem tego środka zapobiegawczego wobec ich matki. W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku stwierdzono, że A. M. i B. M. w czasie, kiedy ich matka była tymczasowo aresztowana miały

zapewnione środki na utrzymanie siebie i nie musiały korzystać z pomocy finansowej innych osób. W tym kontekście Sąd I instancji stwierdził, że „nie można zapominać, że poza pozostawioną przez oskarżoną kwotą 300.000 zł był jeszcze zakład fryzjerskie, który funkcjonował do śmierci D. M. i przynosił dochód“, przy czym „[s]ąd nie badał jaki to był dochód, gdyż nie miało to znaczenia dla treści wyroku, skoro utrzymanie wnioskodawczyń i tak było zapewnione“. W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku podkreślono, że wprawdzie wujek wnioskodawczyń przekazywał im pewne kwoty pieniężne, „ale faktycznie taka potrzeba nie zachodziła“, bo pieniądze pozostawione przez matkę wnioskodawczyń były wystarczające dla zabezpieczenia ich potrzeb finansowych.

W nawiązaniu do powyższego, w zaskarżonym wyroku przyjęto - opierając się w tym zakresie na zeznaniach A. M. i B. M. - że tymczasowe aresztowanie D. M. nie pociągnęło za sobą tego skutku, iż jej córki poniosły szkodę w zakresie należnego im z mocy ustawy utrzymania, a co za tym idzie w sprawie nie zostały spełnione wszystkie przesłanki warunkujące dopuszczalność zasądzenia odszkodowania na podstawie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k., a w konsekwencji wniosek nie mógł zostać uwzględniony.

W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku podkreślono, że jeżeli chodzi o pozostałe elementy wniosku, tj. wydatki na utrzymanie kantorów, usług prawnych i detektywistycznych oraz wydatki związane z utrzymaniem oskarżonej w areszcie, to „z jednej strony i tak zostały one pokryte z majątku D. M., a z drugiej strony nie są świadczeniami objętymi zakresem art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k.“, bo „[n]a podstawie tego przepisu dochodzić można [...] jedynie utrzymania utraconego w związku z niewątpliwie niesłusznym tymczasowym aresztowaniem osoby zobowiązanej do łożenia na to utrzymanie z mocy ustawy“.

Od powyższego wyroku apelację wniósł pełnomocnik wnioskodawczyń, który wyrok zaskarżył w całości zarzucając mu:

- 1) na podstawie art. 438 pkt 1 k.p.k. „obrazę prawa materialnego, a to art. 556 § 1 k.p.k. a poprzez przyjęcie, że zaspokojenie przez Wnioskodawczynie swoich potrzeb ze środków kantoru było równoznaczne z zapewnieniem im utrzymania przez matkę“;
- 2) na podstawie art. 438 pkt 1 k.p.k. obrazę prawa materialnego, a to art. 556 § 1 k.p.k. przez przyjęcie, że „odszkodowanie utracone w wyniku niesłusznego aresztowania i śmierci aresztowanego ogranicza się tylko do okresu stosowania środka zapobiegawczego podczas gdy z istoty tej instytucji (której przesłanką jest śmierć obowiązującego alimentacyjnie) wynika, że musi też dotyczyć późniejszego okresu“;
- 3) na podstawie art. 438 pkt 1 k.p.k. obrazę prawa materialnego, a to art. 556 § 1 k.p.k. przez przyjęcie, że „koszty pomocy prawnej i usług detektywistycznych nie są objęte rozszerzeniem odszkodowawczym opartym o ten przepis podczas gdy wydatki te uszczuplały utrzymanie córek a były czynione tylko i wyłącznie z powodu niesłusznego tymczasowego aresztowania“;
- 4) na podstawie art. 438 pkt 3 k.p.k. błąd w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia polegający na
 - a) „przyjęciu, że Wnioskodawczynie uzyskiwały dochód z zakładu fryzjerskiego podczas gdy z ich niekwestionowanych zeznań wynika, że w tym okresie zakład nie przynosił dochodu“;
 - b) „pominięciu zeznań Wnioskodawczyń gdy podnosiły one, że dla utrzymania musiały sprzedawać działki i samochód“.

Pełnomocnik wnioskodawczyń wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku przez zasądzenie kwot zgodnych z ich żądaniem, względnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje.

Roszczenie odszkodowawcze, które zostało zgłoszone we wniosku rozstrzygniętym zaskarżonym wyrokiem, opierało się na podstawie prawnej wynikającej z art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem: „W razie śmierci

oskarżonego prawo do odszkodowania przysługuje temu, kto wskutek wykonania kary lub niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania utracił (...) należne mu od uprawnionego z mocy ustawy utrzymanie“.

Uprawnienie wynikające z przywołanego powyżej przepisu pozostaje w ścisłym związku z tymi uregulowaniami pomieszczonymi w Kodeksie postępowania karnego, które stanowią podstawę prawną żądania przez osobę, która była tymczasowo aresztowana odszkodowania za poniesioną szkodę oraz zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, wynikłe z wykonania wobec niej środków przymusu. W czasie orzekania przez Sąd I instancji stanowił o tym art. 552 § 1 i 4 k.p.k., a od 1 lipca 2015 r., tj. od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 r., poz. 1247 ze zm.; dalej: ustawa nowelizująca) podstawę prawną takich roszczeń stanowi art. 552 § 1 i art. 552a § 1 k.p.k.

Podkreślenia wymaga, że określony w rozdziale 58 Kodeksu postępowania karnego – „Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłusne skazanie oraz niesłusne stosowanie środków przymusu“, tryb dochodzenia roszczeń ma charakter karnoprocesowy i stanowi *lex specialis* w stosunku do cywilnoprawnej drogi dochodzenia roszczeń związanych z odpowiedzialnością Skarbu Państwa. Przepisy pomieszczone we wskazanym rozdziale Kodeksu postępowania karnego stanowią *lex specialis* w stosunku do odpowiednich przepisów zawartych w Kodeksie cywilnym. Tym samym droga postępowania cywilnego dla roszczeń wymienionych w rozdziale 58 Kodeksu postępowania karnego, tj. objętych zakresem przedmiotowym i podmiotowym pomieszczonych tam przepisów, została wyłączona.

Odpowiedzialność odszkodowawcza Skarbu Państwa, realizowana na podstawie przepisów zawartych w rozdziale 58 Kodeksu postępowania karnego, opiera się na zasadzie ryzyka (por. np. uchwałę Sądu Najwyższego z 15 września 1999 r., sygn. I KZP 27/99; postanowienie Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2002 r., sygn. V KK 377/01, OSNKW 2002, z. 11-12, poz. 105, a także postanowienie Sądu Najwyższego z 12 kwietnia 2010 r., sygn. V KK 308/09, LEX nr 583934).

Podkreślenia wymaga, że beneficjentem szerokich, bo opartych nie na zasadzie winy, lecz na zasadzie ryzyka, podstaw odpowiedzialności odszkodowawczej określonej w rozdziale 58 Kodeksu postępowania karnego, w zakresie relewantnym w okolicznościach niniejszej sprawy, jest przede wszystkim sam tymczasowo aresztowany. Jednak nie tylko. Art. 556 § 1 k.p.k. rozszerza bowiem krąg podmiotów uprawnionych do realizacji swoich roszczeń odszkodowawczych w oparciu o zasadę ryzyka; w zakresie relewantnym w realiach niniejszej sprawy wskazany przepis przewiduje, że beneficjentem szeroko zakreślonych podstaw odpowiedzialności Skarbu Państwa jest także ten, kto wskutek niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania utracił należne mu od uprawnionego z mocy ustawy utrzymanie, przy czym to uprawnienie aktualizuje się „wtórnie” niejako, tj. wyłącznie w razie śmierci „pierwotnie” uprawnionego, którym – jak to wskazano powyżej - jest sam niesłuszenie tymczasowo aresztowany.

Przed przystąpieniem do merytorycznej oceny zarzutów podniesionych w apelacji podkreślenia wymaga, że w zaskarżonym wyroku przyjęto, że w sprawie dotyczącej wnioskodawczyń została spełniona ta przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej, realizowanej na podstawie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k., która wymaga ustalenia, że tymczasowe aresztowanie osoby „pierwotnie“ uprawnionej było niewątpliwie niesłusne (według nomenklatury Kodeksu postępowania karnego w brzmieniu sprzed wejścia w życie ustawy nowelizującej). W zaskarżonym wyroku pierwszoinstancyjnym stwierdzono nadto, że sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (vide art. 5 k.c.) byłoby oddalenie żądań wnioskodawczyń ze względu na upływ terminu przedawnienia. Ze względu na związanie zakresem zaskarżenia w niniejszej sprawie oraz z uwagi na kierunek wniesionego środka odwoławczego, Sąd Apelacyjny jest tymi ustaleniami związany. Zmiany dotyczące rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, które z dniem 1 lipca 2015 r. wprowadziła ustawa nowelizująca, nie zmieniają tego ustalenia.

Szczegółowe ustosunkowanie się do zarzutów podniesionych w apelacji pełnomocnika wnioskodawczyń należy poprzedzić uwagą o charakterze ogólnym, że art. 556 § 1 k.p.k. wyznacza zarówno zakres podmiotowy, jak i zakres przedmiotowy odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa.

Jeżeli chodzi o zakres podmiotowy, to powołany powyżej przepis przewiduje, że beneficjentami zawartego w nim uregulowania są wyłącznie: 1) takie osoby, które od „pierwotnie” uprawnionego do odszkodowania uzyskiwały

należne im z mocy ustawy utrzymanie; 2) takie osoby, którym „pierwotnie” uprawniony do odszkodowania stale dostarczał utrzymanie z tym, że tu pod dodatkowym warunkiem, iż względy słuszności przemawiają za przyznaniem im odszkodowania.

Dla osób niemieszczących się w kręgu podmiotowym wyznaczonym przez art. 556 § 1 k.p.k., do dochodzenia od Skarbu Państwa roszczeń majątkowych związanych ze śmiercią m.in. osoby tymczasowo aresztowanej, dostępna jest wyłącznie droga postępowania cywilnego.

Powyższą uwagę należy odnieść także do roszczeń niemieszczących się w zakresie przedmiotowym tego przepisu, a w szczególności roszczeń o zadośćuczynienie, którego można żądać jedynie w postępowaniu cywilnym, w wypadku spełnienia przesłanek z art. 445 § 3 k.c. (por. W. Borysiak: Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona, LEX).

Wyznaczając zakres przedmiotowy odpowiedzialności Skarbu Państwa realizowanej na zasadzie ryzyka, art. 556 § 1 k.p.k. stanowi, że w wypadku „wtórnie” uprawnionych ogranicza się ona wyłącznie do utraconego utrzymania. Zakres roszczeń osób „wtórnie” uprawnionych jest zatem węższy aniżeli zakres roszczeń „pierwotnie” uprawnionego. Na mocy art. 556 § 1 k.p.k. odpowiedzialność Skarbu Państwa realizowana na zasadzie ryzyka jest zawężona tylko do odszkodowania (nie obejmuje zadośćuczynienia), a i to przy dodatkowym ograniczeniu do roszczeń związanych z utraconym utrzymaniem.

Podkreślenia wymaga, że aktualnie obowiązujący Kodeks postępowania karnego w razie śmierci osoby „pierwotnie” uprawnionej do dochodzenia roszczeń majątkowych w trybie określonym w rozdziale 58 Kodeksu postępowania karnego nie przewiduje możliwości wstąpienia w jej prawa; osoby określone w art. 556 § 1 k.p.k. nie wstępują w prawa „pierwotnie” uprawnionego, lecz mają własne, odrębne roszczenie określone w tym przepisie.

Mając na uwadze okoliczności wskazane we wniosku rozstrzygniętym zaskarżonym wyrokiem, z którymi wnioskodawczyni łączy zgłoszone roszczenia odszkodowawcze (chodzi tu w szczególności o te elementy składowe żądanej sumy odszkodowania, które dotyczą kosztu wynajmu kantoru prowadzonego przez matkę wnioskodawczyń, kosztu usług prawnych wiążących się z prowadzonym przeciwko niej postępowaniem karnym, kosztu usług detektywistycznych wiążących się ze sprawą karną matki wnioskodawczyń oraz koszty utrzymania D. M. w areszcie śledczym) podkreślenia wymaga, że w obowiązującym Kodeksie postępowania karnego nie ma odpowiednika art. 490 § 2 danego k.p.k., który przyjmował, że w razie śmierci oskarżonego, który z roszczenie odszkodowawcze zgłosił za życia, prawo do żądania odszkodowania przechodzi na małżonka, dzieci i rodziców. Takie ujęcie przywołanego powyżej przepisu dawnego Kodeksu postępowania karnego powodowało, że na osoby w nim wskazane przechodziło prawo do żądania tego, czego żądał sam zmarły, a więc zarówno pokrycia pełnej szkody wyrządzonej „pierwotnie” uprawnionemu, jak i zadośćuczynienia za krzywdę (zob. T. Grzegorzczak: Komentarz do art. 556 k.p.k., LEX). Wobec powyższego ubocznie tylko zwrócić uwagę należy, że matka wnioskodawczyń przed swoją śmiercią nie wystąpiła z własnym roszczeniem majątkowym przeciwko Skarbowi Państwa.

W aktualnym stanie prawnym w sytuacji śmierci „pierwotnie” uprawnionego do odszkodowania niedopuszczalne byłoby stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego o pokrzywdzonym i wykonywaniu jego praw przez osoby najbliższe (vide art. 52 i 63 § 2 k.p.k.), gdyż niesłusznie tymczasowo aresztowany nie jest pokrzywdzonym w rozumieniu art. 49 § 1 k.p.k. (por. wyrok Sądu Najwyższego z 4 lutego 2008 r., sygn. III KK 349/07; zob. także T. Grzegorzczak: Komentarz do art. 556 k.p.k., LEX).

Sumując należy stwierdzić, że art. 556 § 1 k.p.k. ogranicza zatem krąg osób uprawnionych do odszkodowania, a ponadto nadaje osobom wskazanym w tym przepisie samodzielne prawo do żądania odszkodowania, ograniczone jednak przedmiotowo do wskazanych tam roszczeń. Ani powołany powyżej przepis, ani żaden innych przepis Kodeksu postępowania karnego nie przewiduje wejścia w prawa zmarłego, który był „pierwotnie” uprawniony do odszkodowania. Roszczenia przysługujące osobom wymienionym w art. 556 § 1 k.p.k. mają charakter samodzielny i podlegają ograniczeniom zarówno co do ich zakresu (osoby te mogą żądać tylko odszkodowania), jak i przyczyn ich powstania (aktualizują się wyłącznie w wypadku niesłusznego skazania albo niewątpliwie niesłusznego tymczasowego

aresztowania) – por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 30 sierpnia 2012 r., sygn. II Aka 79/12, LEX nr 1237637, a także W. Borysiak: Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona, LEX.

Dla oceny zasadności zarzutów podniesionych w apelacji punkt wyjścia stanowić musi stwierdzenie, że uprawnienie wynikające z art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k. aktualizuje się wyłącznie wówczas, gdy wskazana w tym przepisie osoba uprawniona, w związku z tymczasowym aresztowaniem „pierwotnie“ uprawnionego, który następnie zmarł, utracił należne jej z mocy ustawy utrzymanie. Taki tylko bowiem jest zakres szkody, której rekompensata może nastąpić w trybie wskazanym w rozdziale 58 Kodeksu postępowania karnego.

W świetle powyższego oczywiście niezasadny jest ten zarzut podniesiony przez pełnomocnika wnioskodawczyń, w którym kwestionuje poczynione przez Sąd I instancji ustalenie, że koszty pomocy prawnej oraz usług detektywistycznych, których dotyczyły żądania wnioskodawczyń, nie są objęte roszczeniem odszkodowawczym dochodzonym w trybie art. 556 § 1 k.p.k. Ustosunkowując się do tego zarzutu raz jeszcze podkreślić należy, że – jak już wskazano powyżej - przedmiotowy zakres roszczeń odszkodowawczych, których można dochodzić na podstawie art. 556 § 1 k.p.k. jest wąski; w zakresie relewantnym w niniejszej sprawie ogranicza się wyłącznie do utraconego utrzymania należnego osobom, które „pierwotnie“ uprawniony do odszkodowania zobowiązany był alimentować. Chodzi tu zatem wyłącznie o utracone świadczenia alimentacyjne, o których mowa jest w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Zakres przedmiotowy art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k. musi być zatem ustalany w nawiązaniu do uregulowań zawartych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Na uwagę zasługuje tu w szczególności art. 135 tego kodeksu, który w paragrafie pierwszym stanowi: „Zakres świadczeń alimentacyjnych zależy od usprawiedliwionych potrzeb uprawnionego oraz od zarobkowych i majątkowych możliwości zobowiązanego”, zaś w paragrafie drugim przewiduje: „Wykonanie obowiązku alimentacyjnego względem dziecka, które nie jest jeszcze w stanie utrzymać się samodzielnie albo wobec osoby niepełnosprawnej może polegać w całości lub w części na osobistych staraniach o utrzymanie lub o wychowanie uprawnionego; w takim wypadku świadczenie alimentacyjne pozostałych zobowiązanych polega na pokrywaniu w całości lub w części kosztów utrzymania lub wychowania uprawnionego”.

Podkreślenia wymaga, że w pojęciu „utrzymanie należne od zobowiązanego”, którym posługuje się art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k. nie mieszczą się już nawet przysporzenia otrzymane w ramach umowy darowizny zawartej lub takiej, która w przyszłości miałaby zostać zawarta przez osobę uprawnioną do alimentów ze zobowiązanym, o którym mowa jest we wskazanym powyżej przepisie (choć w praktyce orzeczniczej odróżnienie ich od dostarczanych środków utrzymania nie jest łatwe – vide np. wyrok Sądu Najwyższego z 17 listopada 2011 r., sygn. IV CSK 113/11). Analizowane tu wyrażenie, którym ustawodawca posłużył się na gruncie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k. oczywiście nie obejmuje kwot wydatkowanych przez osoby uprawnione do alimentów na rzecz osoby, która dostarczała im środków utrzymania (!).

Mając na uwadze powyższe stwierdzić należy, że wbrew twierdzeniu pełnomocnika wnioskodawczyń, Sąd I instancji dokonał prawidłowego ustalenia, że kwoty wydatkowane przez wnioskodawczynię na zaspokojenie potrzeb ich matki, i to także tych, które wiązały się z realizacją prawa do obrony w prowadzonym przeciwko niej postępowaniu karnym, nie są objęte hipotezą art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k.

Przechodząc do oceny dalszych zarzutów podniesionych w apelacji należy stwierdzić, co następuje.

Pełnomocnik wnioskodawczyń wskazał, że w jego ocenie nieuprawnione było przyjęcie przez Sąd I instancji, że „zaspokojenie przez Wnioskodawczynię swoich potrzeb ze środków kantoru było równoznaczne z zapewnieniem im utrzymania przez matkę”.

W kontekście powyższego, mając na uwadze treść art. 556 § 1 k.p.k., a nadto uregulowania cywilnoprawne dotyczące przeniesienia prawa własności, Sąd Apelacyjny stwierdza, że takie ujęcie przedstawionego powyżej zarzutu jest błędne. Z perspektywy przesłanki odszkodowawczej wynikającej z art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k. istotne jest bowiem to tylko, czy osoba uprawniona do alimentów poniosła w tym wąskim zakresie własną szkodę związaną z niezaspokojeniem swoich potrzeb w następstwie niedostarczenia jej środków utrzymania od „pierwotnie“ uprawnionego do dochodzenia odszkodowania od Skarbu Państwa (tutaj – od matki wnioskodawczyń).

W postępowaniu przed Sądem I instancji wnioskodawczynie przyznały, że w czasie, kiedy ich matka była tymczasowo aresztowana dysponowały pozostawioną im przez nią kwotą ok. 300 000 zł (vide zeznania A. M., k. 486-494), którą ostatecznie „skonsumowały“, częściowo zaspokajając z niej własne bieżące potrzeby finansowe, a częściowo wydatkując ją na potrzeby związane z utrzymaniem swojej matki w areszcie śledczym oraz na realizacją jej prawa do obrony w prowadzonym przeciwko niej postępowaniu karnym.

Podkreślenia wymaga, że „konsumpcja“ wskazanej powyżej kwoty dokonała się zanim weszła ona w skład masy majątkowej spadku, który po śmierci D. M. ostatecznie przypadła jej córkom po 1/2 udziału.

Niewątpliwie zaspokajanie przez wnioskodawczynie swoich bieżących potrzeb finansowych (kosztów utrzymania) ze wskazanej powyżej kwoty pozostawionej im przez matkę finalnie oszczędziło masę majątkową spadku, który w chwili śmierci matki wnioskodawczyń przypadł im w udziale po 1/2 części.

Powyższe stwierdzenie nie poważa jednak prawidłowości ustalenia poczynionego przez Sąd I instancji w tym zakresie, w jakim w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku stwierdził, że skuteczne dochodzenie przez wnioskodawczynie roszczeń odszkodowawczych na podstawie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k. byłoby możliwe wtedy tylko, gdyby skutek zastosowania niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania D. M. nie dostarczyła córkom środków utrzymania, z czym wiązałoby się powstanie szkody możliwej do zrekompensowania w trybie wskazanego powyżej przepisu. Tymczasem, co Sąd I instancji prawidłowo ustalił, w realiach niniejszej sprawy tak nie było.

Sąd Apelacyjny podkreśla, że na prawidłowość ustalenia poczynionego w tym zakresie przez Sąd I instancji wskazuje także i to, że krąg podmiotów uprawnionych do odszkodowania na podstawie wskazanego powyżej art. 556 § 1 k.p.k. nie pokrywa się z kręgiem osób uprawnionych z mocy ustawy do dziedziczenia. Także i ta okoliczność wskazuje na niezasadność wiązania odszkodowania dochodzonego w trybie art. 556 § 1 k.p.k. z uszczupleniem masy majątkowej wchodzącej w skład spadku po osobie „pierwotnie“ uprawnionej do odszkodowania dochodzonego w trybie rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego.

Przechodząc od oceny kolejnego zarzutu podniesionego w apelacji należy stwierdzić, że trafne jest twierdzenie pełnomocnika wnioskodawczyń, że odszkodowanie dochodzone w trybie wskazanego powyżej przepisu nie zamyka się datą uchylenia tymczasowego aresztowania wobec osoby zobowiązanej do dostarczania uprawnionym środków utrzymania. Na uwagę zasługuje tu w szczególności wyrok Sądu Najwyższego z 9 listopada 2009 r., sygn. III KK 173/09, LEX nr 553703, w którym trafnie wskazano, że nie jest zasadne twierdzenie, że odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie zamyka się kwotą utraconych zarobków jedynie w okresie stosowania wobec wnioskodawcy tymczasowego aresztowania, bo szkoda, jakiej doznaje osoba pozbawiona wolności, może powstać także w okresie po odzyskaniu przez nią wolności, będąc jednocześnie bezpośrednim jego następstwem. To stwierdzenie zachowuje aktualność w odniesieniu do roszczeń dochodzonych w trybie art. 556 § 1 k.p.k.

Niezasadne jest jednak twierdzenie jakoby roszczenia dochodzone na podstawie wskazanego powyżej przepisu obejmowały także szkodę powstałą po śmierci osoby zobowiązanej do alimentacji. Z chwilą śmierci taka osoba traci przecież podmiotowość prawną, a jej zbywalne prawa i obowiązki przechodzą na spadkobierców. Z chwilą śmierci D. M. ustały zatem jej zobowiązania, w tym w szczególności alimentacyjne wobec córek A. M. i B. M., które w niniejszej sprawie występują jako wnioskodawczynie.

Mając na uwadze powyższe należy stwierdzić, że końcowym punktem czasowym, wyznaczającym okres, z którym możliwe jest wiązanie roszczeń odszkodowawczych wynikających z art. 556 § 1 k.p.k. jest śmierć osoby zobowiązanej do dostarczania utrzymania osobom uprawnionym wymienionym w tym przepisie. W tym kontekście podkreślenia wymaga, że w wypadku matki wnioskodawczyń - D. M. jej śmierć nastąpiła 30 września 2006 r., podczas gdy stosowany wobec niej od 16 lutego 2006 r. tymczasowy areszt został uchylony pięć dni wcześniej, tj. 25 września 2006 r.

Ustosunkowując się do ostatniego z zarzutów podniesionych w apelacji, a to błędu w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia polegającego na przyjęciu przez Sąd I instancji, że wnioskodawczynie uzyskiwały dochodów z zakładu fryzjerskiego swojej matki podczas, gdy z ich niezakwestionowanych zeznań wynika, że w tym czasie zakład nie przynosił dochodu, a nadto na pominięciu zeznań wnioskodawczyń, w których podnosiły, że „dla utrzymania musiały sprzedawać działki i samochód” Sąd Apelacyjny stwierdza, co następuje.

Jak już wskazano na wstępie, orzekając o oddaleniu wniosku B. M. i A. M. Sąd Okręgowy stwierdził, że w wypadku wnioskodawczyń, których roszczenie odszkodowawcze zostało sformułowane na podstawie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k., nie została spełniona ta przesłanka warunkująca możliwość skutecznego dochodzenia odszkodowania, która wymaga wykazania, że wskutek niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania utraciły one utrzymanie należne im z mocy ustawy od matki – D. M.. W tym kontekście w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku stwierdzono, że okolicznością w sprawie bezsporną jest to, że D. M. pozostawiła córkom kwotę ok. 300 000 zł. Sąd I instancji stwierdził, że to z tej sumy wnioskodawczynie zaspokajały swoje potrzeby. W kontekście tych rozważań w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku Sąd I pomieścił także następujące stwierdzenie: „nie można zapominać, że poza pozostawioną przez oskarżoną kwotą 300.000 zł był jeszcze zakład fryzjerskie, który funkcjonował do śmierci D. M. i przynosił dochód“ z tym, jednak, że „[s]ąd nie badał jaki to był dochód, gdyż nie miało to znaczenia dla treści wyroku, skoro utrzymanie wnioskodawczyń i tak było zapewnione“.

W świetle przywołanych powyżej fragmentów wyroku Sądu I instancji podniesiony w apelacji zarzut błędu w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia, który polegać ma na tym, że w zaskarżonym wyroku przyjęto, że wnioskodawczynie uzyskiwały dochód z zakładu fryzjerskiego nie zasługuje na uwzględnienie. To stwierdzenie, poczynione przez Sąd Okręgowy obiter dicta nie było bowiem podstawą poczynionego przez ten Sąd ustalenia o niespełnieniu w sprawie przesłanki niedostarczenia utrzymania wymienionej w art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k.

Powyzszą uwagę należy odnieść także do tego stwierdzenia pełnomocnika, w którym zarzucono, że Sąd Okręgowy nie uwzględnił w sprawie tych zeznań wnioskodawczyń, w których wskazywały na konieczność sprzedaży działki i samochodu.

W odniesieniu do tego zarzutu apelacji podkreślenia wymaga, że dochodzone przez wnioskodawczynie kwoty sumują się właśnie do 300 000 zł., które – jak ustalono przed Sąd I instancji – wnioskodawczyniom pozostawiła ich matka.

Zważyć przy tym należy, że kwoty odszkodowania: 175 000 zł oraz 125 000 zł, które - co raz jeszcze należy podkreślić – na gruncie art. 556 § 1 pkt 1 k.p.k. mogą być zasadnie wiązane wyłącznie z utraconymi alimentami, w wypadku A. M. i B. M. – o czym także już była mowa powyżej - mogą się odnosić wyłącznie do okresu od 16 lutego 2006 roku, kiedy ich matka została tymczasowo aresztowana do 30 września 2006 roku, kiedy zmarła, tj. do okresu niespełna siedmiu i pół miesiąca. Nie sposób przecież zasadnie twierdzić, że środki utrzymania należne wnioskodawczyniom od matki przez okres siedmiu i pół miesiąca nie zostały pokryte przekazaną im przez nią kwotą 300 000 zł.

W kontekście zarzutów podniesione w niniejszej sprawie w apelacji, Sąd Apelacyjny uważa za potrzebne podkreślenie, że art. 556 § 1 k.p.k. przewidujący możliwość dochodzenia określonych w tym przepisie roszczeń odszkodowawczych na korzystnej dla wnioskodawców zasadzie ryzyka, z perspektyw wymogów wynikających zarówno z Konstytucji RP, jak i z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, jest naddatkiem, na który ustawodawca zdecydował się ze względów humanitarnych.

Dla uzasadnienia powyższego twierdzenia należy tu w szczególności przywołać postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 19 listopada 2014 r., sygn. Ts 320/12 (OTK ZU Nr 6/B/2014, poz. 548), którym postanowiono odmówić nadania biegu skardze konstytucyjnej. W uzasadnieniu tego judykatur, Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że ograniczenie w art. 556 § 1 k.p.k. możliwości dochodzenia odszkodowania do przypadków wykonania kary lub niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania stanowi pominięcie ustawodawcze, które jednak nie narusza prawa do odszkodowania w aspekcie konstytucyjnej zasady równości wobec prawa (art. 32 ust. w zw. z art. 77 ust. 1 Konstytucji), a to wobec dostępnej ścieżki cywilno procesowej. Ta myśl, sformułowana wprawdzie w kontekście innego

stanu faktycznego i prawnego aniżeli ten, na gruncie którego tut. Sąd badał zarzuty apelacji, zachowuje aktualność w niniejszej sprawie. Jak już wskazano powyżej, te roszczenia wnioskodawczyń związane z tymczasowym aresztowaniem ich matki, które nie mieszczą się w podmiotowym lub przedmiotowym zakresie wyznaczonym przez art. 556 § 1 k.p.k., wprawdzie na mniej korzystnych dla nich zasadach, jednak mogą być realizowane w postępowaniu cywilnym.

Zważyć nadto należy na wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 9 listopada 2004 r. w sprawie Del Latte przeciwko Holandii (skarga nr 44760/98), w którym trybunał strasburski potwierdził wcześniej zajmowane przez siebie stanowisko, zgodnie z którym żadnego przepisu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (w tym także art. 5 ust. 5 tej konwencji) nie należy interpretować jako wyrażającego prawo do odszkodowania za szkodę spowodowaną tymczasowym aresztowaniem, które w momencie jego stosowania było zgodne z prawem, a okazało się niesłuszne z powodu uniewinnienia oskarżonego. Podkreślić należy, że art. 5 ust. 5 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka gwarantuje jedynie prawo do odszkodowania osobie, która została pokrzywdzona przez niezgodne z art. 5 ust. 1-4 tej konwencji zatrzymanie lub aresztowanie. Przed uruchomieniem tego prawa konieczne jest zatem stwierdzenie przez sąd krajowy lub przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, że tymczasowe aresztowanie stosowano z naruszeniem art. 5 ust. 1-4 konwencji (zob. także wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 18 grudnia 2002 r. w sprawie N.C. przeciwko Włochom, skarga nr 24952/94; por. nadto wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 7 grudnia 2010 r., w sprawie Piotr Nowak przeciwko Polsce, skarga nr 7337/05).

Ze względu na reguły intertemporalne zawarte w art. 27 i art. 29 ustawy nowelizującej, o kosztach postępowania orzeczono na podstawie art. 554 § 4 zdanie pierwsze k.p.k. w brzmieniu obowiązującym od 1 lipca 2015 r.

Mając na względzie wszystkie powyższe okoliczności orzeczono, jak na wstępie.

--

--